

УДК 37.015.31:62

Віталій Коблик

МЕТОДИКА ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ ВИХОВАНOSTI В ПІДЛІТКІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ

У статті розкривається методика діагностування вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці, аналізується комплекс методів, за допомогою яких визначається рівень задоволеності підлітків працею, визначається їхнє ставлення до праці, обґрунтовуються критерії та показники вихованості означеної особистісної цінності; емоційно-мотиваційний; когнітивний критерій; діяльнісно-практичний. Схарактеризовано рівні вихованості в учнів підліткового віку ціннісного ставлення до праці: високий, середній та низький.

Ключові слова: діагностування, методика діагностування, ціннісне ставлення до праці, критерії, показники, рівні.

В статье раскрывается методика диагностирования воспитанности у подростков ценностного отношения к труду, анализируется комплекс методов, с помощью которых определяется уровень удовлетворенности подростков трудом, определяется их отношение к труду, обосновываются критерии и показатели воспитанности обозначенной личностной ценности; эмоционально-мотивационное; когнитивный критерий; деятельностно-практический. Охарактеризован уровне воспитанности учащихся подросткового возраста ценностного отношения к труду: высокий, средний и низкий.

Ключевые слова: критерии, труд, показатели, воспитание, подростки, методы исследования, ценностное отношение к труду.

The article disclosed technique analyzes a range of methods by which determined the level of satisfaction of adolescents to valuation work, determined their attitude to work, proved based on our methods of diagnosing, studied the state of training and material base and revealed the impact of working conditions in relation to it, and set teens need and the opportunity to meet them through work. Selection criteria for preparing teenagers to value attitude to work during extracurricular charity activities is one of the most important conditions of the system training young even in universities. Therefore, when developing these criteria we take into account, on the one hand, the traditional requirements that must meet the criteria, the main approaches to typing indicators, classification criteria, and on the other hand used proven methods of forming criteria and indicators.

Key words: criteria, work, performance, education, adolescents, methods, value attitude to work.

Вихованість у підлітків ціннісного ставлення до праці розглядається нами як результат цілеспрямованого і систематично здійснюваного процесу формування в підлітків такого особистісного утворення, яке характеризує місце трудової діяльності в загальній системі цінностей індивіда та проявляється в їх бажанні сумлінно, відповідально та активно проводити позаурочну добродійну трудову діяльність, що є безкорисливою та добровільною на користь інших людей. При цьому досить важливо визначити результати цього процесу, здійснивши діагностику.

Відповідно до специфіки об'єкта і предмета нашого дослідження важливим його завданням є вивчення рівня вихованості у підлітків ціннісного ставлення до праці. Вихованість у наукових джерелах розглядається як результат виховання.

Розглядаючи основні підходи до визначення та вивчення результатів виховання особистісних якостей, Л. Проколієнко, Д. Ніколенко, І. Зверєва, Л. Коваль, П. Фролов та інші зазначають, що феномен вихованості відрізняється великою складністю і розглядається у різних аспектах. Вихованість є найважливішою психолого-педагогічною та соціально-психологічною характеристикою особистості, вона неподільно пов'язана з усіма її сторонами, відбиває ступінь її всебічності та гармонійності.

Метою даної статті є розкриття методики діагностування вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці в процесі позаурочної добродійної діяльності.

Діагностика вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці передбачає, насамперед, вирішення наступних завдань: 1) визначення критеріїв, показників і методів діагностики, які дають можливість розкрити рівні вихованості ціннісного ставлення до праці; 2) виділення рівнів вихованості у підлітків ціннісного ставлення до праці; 3) перетворення якісних критеріїв і показників у кількісні, що дозволяє здійснювати математичний та статистичний аналіз отриманої педагогічної інформації.

Основою вихованості є сформована система ціннісних орієнтацій людини. Таким чином, проблема об'єктивних критеріїв вихованості є надзвичайно складною і продовжує залишатися предметом палких дискусій. Недостатня розробленість проблеми об'єктивних критеріїв вихованості утруднює сам процес виховання.

У процесі діагностики будь-якого явища лежить рівневий підхід. Тому перед розробленням методики дослідження вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці в процесі позаурочної добродійної діяльності розглянемо критерії та показники.

Як зазначають І. Зверєва, Л. Коваль, П. Фролов, про ступінь вихованості індивіда судять за певними критеріями. Критерій – засіб для судження, ознака, на основі якої робиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь; мірило судження та оцінки, основна ознака, за якою одне рішення обирається із багатьох можливих [5, с. 156].

Як відомо, у теорії і практиці педагогічної освіти виокремлюють загальні вимоги до виділення і обґрунтування критеріїв, які повинні відображати основні закономірності формування та розвитку особистості; за допомогою критеріїв повинен простежуватися зв'язок між складовими досліджуваного педагогічного явища; якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними.

Критерій(з грецької *kriterion* – засіб для судження) – мірило, ознака, на основі якої виконується оцінка досліджуваного явища. Критерій виступає засобом, інструментом оцінки, а не самою оцінкою.

У довідковій та спеціальній літературі критерій визначається як засіб для судження, ознака, на підставі яких здійснюється визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки [8, с. 149].

Питання критеріїв пов'язані із заходами підвищення ефективності виховної діяльності. Це питання про те, які параметри даного процесу необхідно вимірювати. Водночас вони є актуальними і щодо визначення якості виховання. Розглядаючи систему критеріїв, можна стверджувати, що основна функція побудови критеріальної бази дослідження – це оцінка ступеня реалізації поставленої мети та діагностика – встановлення відхилень якостей об'єкта від прийнятого зразка [8, с. 149].

Критерій є засобом, необхідним інструментом оцінки, але сам оцінкою не являється. Функціональна роль критерію – у визначенні або виокремленні сутнісних ознак предмета. Критерій – не тільки засіб виявлення предмета, а й засіб підстави для класифікації, групування предметів, їх оцінки.

Варто зазначити, що проблема критеріїв ціннісного ставлення до праці залишається невирішеною у зв'язку з застосуванням різних підходів до їх визначення. Аналіз наукової педагогічної літератури свідчить про те, що спільним у підходах різних авторів є тільки орієнтація на компоненти ціннісного ставлення до праці.

Так, у процесі свого дослідження Л. Божович виділила в структурі розвитку підлітків три компоненти-критерії: когнітивний, емоційний, поведінковий. На її думку, саме вони виступають «індикаторами вихованості» [1, с. 42–152].

Вивчаючи стан вихованості працелюбності в учнів, Г. Нікіфоров виділяє такі критерії: когнітивний (сума знань про працю, про фактори, які впливають на ціннісне ставлення до праці), емоційний (переживання та почуття людини, що пов'язані із діяльністю), мотиваційно-поведінковий (місце праці у житті людини, особливості мотивації ціннісного ставлення до праці, особливості поведінки у сфері праці) та поведінковий (особливості трудових умінь, поведінки під час трудової діяльності [7, с. 176].

Досліджуючи подібну проблему, О. Масалова виокремлює такі критерії: мотиваційно-ціннісний (пріоритет ціннісного ставлення до праці та саморозвитку), операціональний (знання й досвід реалізації способів і

форм трудової діяльності), емоційно-вольовий (емоційно-психологічна стійкість, оптимізм, наполегливість, вияв волі в організації власної діяльності), практико-діяльнісний (регулярна творча діяльність, здатність до продуктивної праці [6, с. 132].

У результаті аналізу наукових джерел нами визначені такі критерії вихованості ціннісного ставлення до праці в підлітків у процесі добродійної трудової діяльності: емоційно-мотиваційний, когнітивний та діяльнісно-практичний.

Показник є конкретним вимірюванням критерію, який робить його доступним для вимірювання і спостереження. У загальному значенні під показником Г. Іванова розуміє підґрунтя, яке дозволяє судити про наявність тієї чи іншої ознаки. Число показників, як і параметрів, має бути зведено до мінімуму, тому що процедура оцінювання має бути простою. Це, в першу чергу, накладає на систему показників одне з найбільш важливих вимог – показники повинні бути зрозумілими, конкретними, доступними для вимірювання [4, с. 193–198].

Так, основними складовими емоційно-мотиваційного критерію є емоції та мотиви. Емоціями називаються процеси, які відображають особисту значущість та оцінку зовнішніх і внутрішніх ситуацій для життєдіяльності людини у формі переживань.

Досліджуючи роль мотивів у вихованні підлітків, М. Боришевський підкреслює, що першочергово рівень вихованості визначається фактичним дотриманням правил поведінки, моральних норм, принципів із власної ініціативи, що зумовлюється сформованістю стійких моральних потреб і мотивів [3, с. 77].

Емоційно-мотиваційний критерій включає такі показники: усвідомлення підлітками праці як особистісної та суспільної цінності, емоційна налаштованість вихованця на добродійну трудову діяльність, схильність до щирого співчуття, співпереживання, наполегливість, вияв волі в організації добродійної трудової діяльності, задоволеність від її результатів, потреба у наданні допомоги нужденним та у здійсненні добродіяння, бажання приносити користь іншим, стійкий інтерес до добродійної трудової діяльності, саморегуляція, самоконтроль емоційних станів у процесі праці.

Когнітивний критерій відображає засвоєння найважливіших знань про працю, їх глибина, прагнення узагальнювати і аналізувати матеріал, давати оцінку трудовій діяльності. Тому показниками *когнітивного критерію* є: розуміння підлітками значення праці в процесі особистісного становлення та розвитку суспільства; наявність знань про сутність праці як цінності, їх обізнаність з видами добродійної трудової діяльності, змістом добродійності, поінформованість з певних способів виконання трудових операцій та здійснення добродіяння шляхом праці.

Показниками *діялісно-практичного* критерію є: впевненість у собі,

---

практичний досвід здійснення різної за змістом добродійної трудової діяльності, здатність долати труднощі у праці, прагнення довести до завершення трудову справу, уміння приймати самостійні рішення та відповідати за них, здатність проявляти трудову активність.

Розглянемо також методи для вивчення рівня вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці у процесі позаурочної добродійної діяльності.

Серед найбільш поширених є метод педагогічного спостереження, опитування, до якого належать бесіда, інтерв'ю, анкетування. Для них характерна спільна ознака: за їх допомогою ми прагнули дізнатися про судження підлітків стосовно добродійної діяльності та її види, мотиви залучення їх до такого виду життєдіяльності, потреби, інтереси, позиції, погляди респондентів.

Педагогічне спостереження – це спеціально організоване, цілеспрямоване сприйняття педагогічного процесу в звичайних умовах. Об'єктом спостереження є дії та вчинки учнів, їх ставлення до добродійної трудової діяльності. Спостереження дає змогу вивчати емоції та почуття, вольові, моральні якості підлітків, які залучаються до добродійності. Воно результативне, якщо зовнішній характер поведінки та внутрішній світ людини співвідносяться на основі наукових знань. Наприклад, вивчення емоцій і почуттів, які підлітки проявляють в результаті здійснення добродійної трудової діяльності дає змогу зрозуміти їх бажання, прагнення надати допомогу іншим людям, зробити висновок, що підліток одержує задоволення від виконаної корисної справи, тобто задоволення низки потреб за допомогою даного виду життєдіяльності, підсилюють ефект її впливу на систему цінностей особистості [2, с. 47].

У педагогіці також поширений метод самоспостереження, який дає змогу проникнути у внутрішні сфери життєдіяльності особистості. Його застосування потребує відповідної інструкції. Результати самоспостереження, що мають суб'єктивне забарвлення, завжди порівнюють з більш об'єктивними даними педагогічного спостереження, а також з дослідними матеріалами, добутими іншими науковими методами (опитування, експеримент тощо).

Також застосовувався один із методів це інтерв'ю, яке поділяють на:

а) діагностичне інтерв'ю (спосіб отримання інформації про цінності особистості, який допомагає проникнути у її внутрішній світ та зрозуміти проблеми);

б) клінічне інтерв'ю (терапевтична бесіда з метою надання психолого-педагогічної допомоги). При цьому дослідника цікавить не тільки безпосередній зміст відповідей респондента (факти, погляди, почуття, асоціації тощо), а й його поведінка (тон, жести, рухи та ін.);

в) фокусоване інтерв'ю (короткочасна бесіда, яка передбачає отримання інформації про конкретну проблему, процес, явище, реакцію респондента на задану дію);

г) панельне інтерв'ю (багаторазове інтерв'ю одних і тих самих

респондентів з одних і тих самих питань через певні проміжки часу).

Анкетування проводиться у формі письмового опитування. За кількістю охоплення опитуваних виокремлюють повне і вибіркоче анкетування; за характером спілкування – особисте та заочне; за формою здійснення – групове та індивідуальне; за способом вручення анкет – поштове і роздавальне.

Анкети поділяють на відкриті (довільні відповіді на запитання), закриті (можливий вибір відповідей обмежується заздалегідь підготовленими варіантами), напіввідкриті (крім запропонованої відповіді, можна висловити власну думку), полярні (передбачають одну з полярних відповідей: «так» – «ні», «добре» – «погано»). Для отримання точніших даних користуються анкетами закритого типу. Особливість їх у тому, що відповіді легше зіставити і статистично обробити.

Метод бесіда у ході роботи застосовувалися з метою отримання додаткової інформації безпосередньо від підлітків та корегування, уточнення попередньо отриманої інформації шляхом анкетування та тестування.

Відповідно до обраних критеріїв визначено рівні ціннісного ставлення до праці основної школи: високий, середній і низький. Їх характеристика представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівнів вихованості ціннісного ставлення підлітків

Рівні	Характеристика рівнів
Високий	У підлітків простежується належний рівень обізнаності щодо фізичних ознак представників відповідних класів, рівних прав і можливостей для підлітків, можливостей між особистісного спілкування. Вони мають чітке уявлення своїх ідей, також прислухаються до правил та порад вчителя. Для них характерна чітка орієнтація на праці і ціннісне ставлення до неї. Глибоко обізнані із цінностями праці, пов'язаними із фізичною працею. Засвоєння позитивних і негативних уроків під час виконання поставлених задач. Стійке прагнення до виконання роботи та розвиватись у своїх якостях і вміння застосовувати їх.
Середній	Підлітки характеризуються менш осмисленими уявленнями про ознаки праці та властивості; недостатніми знаннями соціальних цінностей, пов'язаних із видами праці; нечіткими уявленнями щодо ролі і місця у виборі фізичної праці. Повага і ставлення до праці має ситуативний характер. Такі підлітки здатні реалізовувати себе за зразками батьків. Тому в більшості з них не чітка життєва орієнтація на фізичну діяльність.
Низький	Підлітки характеризуються відсутністю поняттям про вихованість ціннісного ставлення до праці. Вони мають слабкі знання про види добродійної діяльності. Відсутність пізнавального інтересу до знань щодо життєвих ціннісних орієнтирів характеризує їх як байдужих і не здатних до саморозвитку. Ці підлітки не замислюються процесом фізичного вдосконалення. Виявляють негативізм до навколишніх видів діяльності.

Високий рівень. Підлітки цього рівня характеризуються гармонійним поєднанням ціннісних ставлень до себе і інших людей у процесі взаємодії, що проявляється у ціннісному ставленні до праці. Розуміє та усвідомлює сутність та компоненти виховної компетентності, соціально значущі якості особистості, що сприяють успішній соціалізації; має стійкий інтерес до (когнітивний компонент). У процесі взаємодії з однолітками та дорослими переважають позитивні емоції, рівень саморегуляції, самоконтролю емоційних станів у процесі взаємодії дозволяє здійснювати успішні результати.

Середній рівень. Підліток характеризується неповнотою знань про ціннісне ставлення та добродійну діяльність. Частково розуміє та усвідомлює сутність та компоненти особистості, що сприяють успішній соціалізації; інтерес до добродійної діяльності. Підліток не прагне приймати самостійні рішення, відповідати за них.

Низький рівень. До його ознак відносили фрагментарні знання про добродійну діяльність, способи прояву ціннісного ставлення до праці, нестійкі уявлення щодо позитивних якостей, які зумовлюють розглядати негативні та позитивні фактори. Підліток не володіє поняттями про добродійну діяльність, та ціннісного ставлення.

Рівні ціннісного ставлення до праці в підлітків визначались шляхом вирахування балу за всіма методиками.

Отже, одним з найважливіших завдань виховання в підлітків ціннісного ставлення до праці має стати процедура діагностування найбільш поширеними методами та методиками. Відповідно до обраних критеріїв визначено показники та рівні вихованості ціннісного ставлення до праці в учнів основної школи: високий, середній і низький.

Тому ефективність процесу виховання в підлітків ціннісного ставлення до праці перебуває у прямій залежності від організації процедури діагностування даного особистісного утворення при врахуванні вікових особливостей дітей, їх участі у добродійній трудовій діяльності.

Таким чином, проблема об'єктивних критеріїв вихованості є надзвичайно складною і продовжує залишатися предметом палких дискусій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Л. И. Божович / подгот. к публ. Е. Д. Божович // Формирование личности в онтогенезе. М., 1991. С. 142–152.
2. Боришевський М. Й. Виховання самостійної поведінки у дітей. – М. : Знання, 1969. – 47 с.
3. Боришевский М. И. Развитие саморегуляции поведения школьников // Дис. в форме научного докл. на соискание учёной степени доктора психол. наук. – М., 1990. – 77 с.
4. Захарова О. Структурно-содержательные основы педагогической деятельности специалиста в области юриспруденции / О. С. Захарова //

- Этнопедагогизация процесса обучения и воспитания в современном образовательном учреждении: сборник научных статей. – Чебоксары, 2005. – С. 193–198.
5. Зверева І. Д., Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості школярів: Метод. посібник. – К. : ІСДО, 1995. – 156 с.
  6. Масалова О. А. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчої діяльності. [Електронний ресурс] / О. А. Масалова // Додаток до електронного фахового видання «Теорія і методика управління освітою».
  7. Никифоров Г. С. Надежность профессиональной деятельности / Г. С. Никифоров. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. – 176 с.
  8. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1974. – 776 с. 5. Професійна освіта: словник / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – 149 с.